

Foto iz filma Propad
outnow.ch

Ko pride pomlad, ima mnogo ljudi po Evropi dodaten rojstni dan. Poleg tistega, s katerim se začena štetje njihovih zemskih dni, imajo še enega: Dan, ko niso umrli. Ali vsaj dan, ko se je začelo kazati, da bodo ostali živi. To je dan, ko se je končalo streljanje, mučenje, stradanje. Ker se je druga svetovna vojna končevala tam od konca zime dalje, ima svoj dodatni, z emšo nepovezani rojstni dan mnogo ljudi, ki so bili tedaj v nemških koncentracijskih taboriščih. Ko je zavezniška vojska prišla do Auschwitza, Bergen-Belsna, Mauthausna, Dachaua, Ravensbrücka, so se znova rodili.

Mnogi osvobojeni interniranci ta dan praznujejo – nekateri z zasebnimi rituali, drugi z romanjem v nekdanja taborišča, na komemoracije. Romarjev, ki se v teh tednih zgrinjajo proti osrednjim pokrajinam Evrope, je letos manj kot pred desetiimi leti, ko se je slavila petdesetletnica osvoboditve; tudi podarjena druga življenja se končujejo. Seveda je med nekdanjimi lageraši tudi mnogo takšnih, ki se nikdar niso odpravili nazaj, češ, en Ravensbrück, Mauthausen, Auschwitz je bil zadosti. Nekateri pa so se, a posamič, v družbi sorodnika ali prijatelja, ne pa na množična srečanja. Skupna izkušnja življenja in trpljenja v barakah še ne pomeni, da so bili ob koncu vsi prijatelji ali da so to postali in ostali. Še manj pomeni, da so jim vrstniki doma ponujali kakšen dodatno blag tretma ali popust. Med njimi je še danes veliko odbojne napetosti.

Ana Rak, ki se je drugič rodila 1. maja 1945 blizu Ravensbrücka, si bo kot ponavadi kupila rože in se za spoznanje dlje zazrla vase; ker je letos šestdeseta obletnica praznika, jo bosta z obiskom počastila

Alenka Puhar

Znova rojeni

hčerka in sin, ki živita na tujem. Verjetno bo iz posebnega predala vzela nekaj malenkosti, ki so ji ostale iz tistih dni, ko je v majhni skupini prehodila pol Evrope – od Ravensbrücka do Prage so šle peš – se zahvalila sili, ki ji je naklonila dolgo življenje, in znova odpustila tistim, ki so se zelo potrudili, da bi ji ga skrajšali in zagrenili.

Jože Jurgec, ki se je drugič rodil 29. aprila 1945 v Dachauu, pa se bo odpravil tja. Kljub bolezni in starostnim tegobam. S sinom, da jim bo lažje kos. Tudi Ivo Gregorc se odpravlja na pot, s hčerko. Ne, ker ne bi mogel potovati sam. Zato, ker so kraji smrti, skoraj-smrti in rojstva nekaj, kar sodi v družinsko izročilo, kar se predaja iz roda v rod – iz tihega prepričanja, da to krepi sorodstvene vezi, nas združuje na neki poseben način. Nič zato, če ni prav zlahka racionalno razložljiv.

Ko bi se dalo, bi se v Dachau zanesljivo napotil tudi Zoran Mušič, vendar pri 96

letih to ni več prav zlahka izvedljiva pot. Mogoče bi se tja odpravil celo Janez Logar, vendar je žal že osemnajst let mrtev.

Ta kvartet ima letos tehten razlog za popotovanje na Bavarsko, takoj za Münchnom, kjer zadnja leta prometni znaki ponujajo odcep za KZ-Gedenkstätte Dachau. Od konca aprila pa do konca avgusta bo v tem spominskem kompleksu pomembna razstava. V množici mrličev, ki bodo na stenah zrli v večnost ali v praznino, bodo samo štirje živi obrazi, štirje bolj ali manj mladi mošje: Ivo Gregorc, Jože Jurgec, Janez Logar in Zoran Mušič. Vse poletje bodo okoli njih obešeni mrličji še malo bolj mrtvi, ker bodo v družbi njihove živosti. Razlika med ugaslimi in prižganimi očmi bo zaradi njih bolj očitna. Na prvi pogled bo jasno, kako ljudje obvladujemo svoje čeljusti in ustnice na njih in kako strašljivo je, ko popustijo mišice in kite, ko nam spodnja čeljust omahne, ko zazeva čudna temina, iz katere štrlijo osupljivo veliki, bolj ali manj volčji zobje. Ob pogledu na mrtve glave postane brž jasno, od kod prastara navada, da se mrtvim zatisne oči, zapre usta, celo naredi obveza, da pridržijo čeljust, po možnosti pa se najprej pregrne obraz.

Vse to bo na ogled, ker bo v nekdanjem koncentracijskem taborišču razstava Zorana Mušiča. Po šestih desetletjih so v vodstvu spominskega muzeja menili, da je Zoran Mušič, imetnik lagerske številke 128231, pridobljene novembra 1944, najboljši mojster likovne čarovniške umetnosti, kar se jih je drugič rodilo v Dachauu. On bo gledal v obiskovalce z avtoportreta. V zamolklih tonih, resnih in zadržanih. Preostali trije bodo nastopali kot Mušičevi portreti, narejeni s svinčnikom na kosce ubornega papirja. Arte povera v najčistejši izvedbi. Jože Jurgec je posebno majhen, dopisniškega formata, ker je bil

portretiran na začetku leta 1945, še med vojno; žal bo predstavljena samo kopija. Ivo Gregorc in Janez Logar sta za spoznanje večja, prav tako narisana s svinčnikom, nekaj mesecev mlajša, saj sta bila portretirana maja 1945, in oba popolnoma avtentična. Vsak svoj portret sta nosila in prinesla s sabo domov, tistega dne junija 1945, ko so se končno tudi Jugoslovani smeli odpeljati v domovino.

Ivo Gregorc in Janez Logar bi lahko na razstavnih stenah Dachaua nastopala v družbi večjega števila risb. Isti avtor jima je podaril vsakemu po nekaj svojih mrtvokov, se pravi porisanih papirjev, ki jih je cenil. V znak prijateljstva, hvaležnosti. Oba sta ostala brez njih zaradi grdih okoliščin, s katerimi nimajo Nemci nobenega opravka in zanje ne nosijo krivde. Ivo Gregorc jih je zaplenila slovenska politična policija leta 1948, Janez Logar jih je založil (skril? dal v varstvo?), ker se je bal zanje, verjetno zaradi slabih izkušenj s slovensko politično policijo. Oba moža imata za sabo tisto osebno zgodovino, ki pooseblja grozote evropskega 20. stoletja: bila sta v italijanskih taboriščih, v nemških taboriščih in v jugoslovanskih socialističnih; kar se tiče zadnjih, sta bila po ljubljanskih zaporih, Gregorc nato še v Strnišču, Logar pa na Golem otoku. V obeh primerih je bilo nekdanje bivanje v Dachauu sumljivo, tako rekoč jasna agentura, gestapovska in/ali imperialistična.

Brez skrbi, brez skrbi – o tem se bo v Dachauu molčalo. Tam bo molče vpila nemška krivda, zrcaljena na mrtvih in živih obrazih z Mušičevih papirjev in platen. Drugo čaka slovenske introspekcije in refleksije. Če ne tistih, ki so se spomladi 1945 drugič rodili, pa nas, ki smo se rodili njim.